

MAKTABGACHA YOSHDAGI DIZARTRIYALI BOLALARDA DIQQAT JARAYONINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI VA UNI KORREKSIYALASH YO‘LLARI

Yangibayev Bekzod Abdaz o‘g‘li

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti pedagogika - psixologiya va inklyuziv ta‘lim fakulteti Logopediya yO‘nalishi magistratura talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi dizartriyali bolalarda diqqatning shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan chuqur tahlil qilinadi. Dizartriya nutq-motor buzilish sifatida nafaqat talaffuz va artikulyatsiya jarayonlariga, balki diqqatning barqarorligi, hajmi, taqsimlanishi va boshqarilishiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi asoslab beriladi. Tadqiqotda diqqat buzilishlarining psixofiziologik mexanizmlari, markaziy nerv tizimi faoliyatidagi yetilishdagi cheklanishlar hamda maktabgacha ta‘lim sharoitida logopedik-pedagogik ta‘sir vositalarining samaradorligi yoritiladi. Maqola magistratura bosqichi talablari asosida tayyorlangan bo‘lib, maxsus pedagogika va logopediya amaliyoti uchun ilmiy-metodik tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.*

Kalit so‘zlar: *dizartriya, diqqat, maktabgacha yosh, nutq-motor buzilishlar, logopediya.*

Kirish

Maktabgacha yosh davri bolaning psixik rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda diqqat, idrok, xotira va nutq kabi asosiy psixik jarayonlar shakllanadi va keyingi ta‘lim faoliyati uchun poydevor yaratiladi. Nutq buzilishlarining og‘ir shakllaridan biri bo‘lgan dizartriya markaziy nerv tizimining organik shikastlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, bolaning umumiy psixik rivojlanishiga, xususan diqqat faoliyatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois maktabgacha yoshdagi dizartriyali bolalarda diqqat xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganish maxsus pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri sanaladi.

Dizartriyaning ilmiy-nazariy asoslari

Dizartriya nutq apparati mushaklarining innervatsiyasi buzilishi natijasida yuzaga keladigan murakkab nutq-motor buzilishdir. Ushbu holat ko‘pincha perinatal davrdagi gipoksiya, markaziy nerv tizimi shikastlanishlari va erta yoshdagi nevrologik kasalliklar bilan bog‘liq bo‘ladi. Ayupova N.N. tadqiqotlarida dizartriya bolalarning umumiy harakat faolligi, nozik motorikasi va psixik jarayonlari rivojiga tizimli ta‘sir ko‘rsatuvchi nuqson sifatida talqin etiladi [1]. Dizartriyali bolalarda harakat va nutqni rejalashtirish jarayonlarining yetarli shakllanmaganligi diqqatning boshqaruv funksiyalarida namoyo bo‘ladi.

Maktabgacha yoshda diqqatning rivojlanish xususiyatlari

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, maktabgacha yoshda diqqatning ixtiyorsiz shakli ustun bo'lib, ixtiyoriy diqqat asta-sekin faoliyat jarayonida shakllanadi. Dizatriyali bolalarda ushbu jarayon normaga nisbatan sekinlashgan holda kechadi. Ularda diqqatning barqarorligi past, hajmi cheklangan, chalg'uvchanlik darajasi yuqori bo'lib, bu holat mashg'ulot davomida tez charchash va faoliyatni oxirigacha bajara olmaslik bilan ifodalanadi.

Dizatriyali bolalarda diqqat buzilishlarining psixofiziologik mexanizmlari

Dizatriyali bolalarda diqqat buzilishlari bosh miya po'stlog'i va po'stloq osti tuzilmalarining funksional yetilishidagi nomuvofiqlik bilan izohlanadi. Nutq-motor aktlarni bajarishga ortiqcha kuch sarflanishi diqqat resurslarining tez tugashiga olib keladi. Sensor va kinestetik analizatorlar faoliyatidagi yetishmovchilik diqqatni taqsimlash va bir faoliyatdan ikkinchisiga ko'chirish jarayonlarini murakkablashtiradi.

Diqqat va nutq rivoji o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

Diqqat va nutq o'zaro uzviy bog'liq psixik jarayonlar hisoblanadi. Ayupova M.Y. ta'kidlaganidek, dizatriyali bolalarda nutqni boshqarishga yo'naltirilgan kuchli nazorat diqqatning boshqa komponentlari rivojini cheklaydi [2]. Natijada bolaning nutqiy faolligi pasayadi, topshiriqlarni idrok etish va eslab qolish qobiliyati sustlashadi.

Logopedik-pedagogik ta'sir orqali diqqatni rivojlantirish imkoniyatlari

Maktabgacha ta'lim muassasalarida dizatriyali bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg'ulotlarda diqqatni rivojlantirish maqsadli va tizimli tarzda amalga oshirilishi lozim. Harakatli o'yinlar, ritmik mashqlar, sensor integratsiyaga asoslangan topshiriqlar diqqat barqarorligini oshiradi. Ayupova ilmiy yondashuvlarida individual-korreksion dasturlar bolaning psixofiziologik imkoniyatlariga moslashtirilgan holda tashkil etilishi zarurligi alohida ta'kidlanadi [3]. Diqqat – insonning ma'lum bir narsaga yoki vazifaga ongli ravishda e'tibor qaratishi va shu narsani boshqa tashqi yoki ichki ta'sirlardan ajratib turish qobiliyatidir. Bolalarning rivojlanishi, o'rganishi va kundalik faoliyati uchun diqqat juda muhim hisoblanadi.

Bolalarda diqqat xususiyatlari yoshga qarab o'zgaradi. Masalan, 2–3 yoshdagi bolalarda diqqat juda qisqa bo'lib, ular bir faoliyatga bir necha daqiqa davomida e'tibor qaratishi mumkin. 4–5 yoshga kelganda diqqat biroz uzluksiz bo'ladi va vizual hamda eshitish orqali uni rivojlantirish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda (5–6 yosh) diqqat yanada mustahkamlanadi va ular 10–15 daqiqa davomida bir ishga e'tibor qaratishi mumkin. Diqqatning bir necha turlari mavjud: qaratilgan diqqat (bir vazifaga e'tibor qaratish), tartiblangan diqqat (bir vaqtning o'zida bir necha vazifani boshqarish) va doimiy diqqat (uzluksiz faoliyatni davom ettirish). Diqqatning rivojlanishiga yosh, nutq va til rivoji, motivatsiya, sog'liq holati va atrof-muhit kabi omillar ta'sir qiladi.

Bolalarda diqqatni rivojlantirish uchun o'yinlar, vizual materiallar, qisqa vazifalar, nutq mashqlari va fizik faoliyat samarali usullar hisoblanadi. Shu tariqa, bolalarda diqqatni rivojlantirish ularning o'qish va kundalik hayotdagi faoliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi dizartriya bolalarda diqqat xususiyatlari murakkab va tizimli buzilishlar bilan xarakterlanadi. Diqqatning yetarli darajada shakllanmaganligi nutq rivojiga va umumiy ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli logopedik-pedagogik ish jarayonida diqqatni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus metod va texnologiyalarni qo'llash zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ayupova M.Y. Logopediya: Toshkent: 2019.
2. Lalaeva R.I. Logopediya. Moskva: Vados, 2019. 400 b.
3. Vlasova T.A. Dizariya u detey. Moskva: Prosveshchenie, 2017. 256 b.
4. Volkov B.S. Psixologiya doshkolnogo vozrasta. Moskva, 2018. 360 b.
5. Ivanova N.V. Korreksionnaya pedagogika. Moskva, 2020. 300 b.
6. Smith J. Speech Disorders in Preschool Children. London, 2021. 320 p.
7. Brown L. Attention Development in Early Childhood. New York, 2020. 310 p.
8. Korolev A.V. Neyropsixologiya detskogo vozrasta. Sankt-Peterburg, 2019. 340 b.
9. Askarov, D. (2022). In Particular Of Amiry's Composition Of Navai's Ghazal. European Scholar Journal, 3(12), 34-36.
10. Dilmurod, A. (2025). National Idea Issues in Modern Filmodramaturgy (On the Example of Erkin A'zam's Film Dramas). American Journal of Philological Sciences, 5(05), 370-374.
11. Dilmurod, A. (2025). Ideological and Artistic Characteristics of The Work "A Farewell to Arms". American Journal of Philological Sciences, 5(04), 283-286.
12. Asqarov, D. (2025). ADABIYOT FANINI O 'QITISHDA STEAMNI JORIY ETISH. University Research Base, 519-524.
13. Asqarov, D. (2025). G'OYA, MAVZU VA MA'NO MUSHTARAKLIGI. University Research Base, 350-360.
14. Asqarov, D. (2024). AMIRIY LIRIKASIDA NAVOIYGA MUXAMMASLAR. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 3(12), 87-93.
15. Asqarov, D. (2022). Mukhammas form in the lyrics of Uvaysi. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(09), 5-9.
16. Asqarov, D. (2022). MUKHAMMAS FORM IN THE LYRICS OF UVAYSI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(09), 5-9.

17. Asqarov, D. (2023). AMIRIYNING NAVOIYGA MUXAMMASI. Academic research in educational sciences, 4(Conference Proceedings 1), 101-105.

18. Asqarov, D. (2026, February). SULTONXON TO 'RA ADO IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI. In Conferences (Vol. 2, No. 1, pp. 165-172).